

**М.Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык
илимий -изилдөө университети
Кыргыз Эл аралык университети**

Диссертациялык кенеш Д 08.24.697

Кол жазма укугунда
УДК: 339.42 (575.2) (043.3)

Адылбекова Нурзат Оматовна

**Кыргыз Республикасынын экономикасында агроөнөр жай секторундагы
инвестициялык стратегия**

08.00.05 – тармактык экономика

экономика илимдеринин кандидаты окмуштуулук
даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын

Авторефераты

Бишкек 2025

Диссертациялык иш К.И.Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинин Айыл чарбасындагы экономика жана ишкердүүлүк кафедрасында аткарылган

Илимий жетекчи: **Жумабаев Жамалгазы Жумабаевич**
экономика илиминин доктору, М.Рыскулбекова
атындагы Кыргыз экономикалык
илимий-изилдөө университетинин профессору

Расмий оппоненттер:

Жетектөөчү уюм:

Диссертациялык ишти коргоо 2025-жылдын _____ саат -00дө М.Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык илимий-изилдөө университетинин жана Кыргызстан Эл аралык университетине караштуу Д.08.24.697 диссертациялык кенештин отурумунда өтөт. Дареги: 720033, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Тоголок Молдо көчөсү 58.

Диссертациянын видеоконференциясына кирүү үчүн шилтеме

Диссертациялык иш менен М.Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык илимий-изилдөө университетинин (720033, Бишкек ш., Тоголок Молдо көчөсү 58) жана Кыргызстан Эл аралык университетинин (720001, Бишкек ш. Чүй просп.255) китепканаларынын жана ошондой эле Кыргыз Республикасынын президентине караштуу Улуттук аттестациялык комиссиянын сайтынан таанышууга болот nak.kg

Автореферат 2025 жылдын _____ таркатылды

Диссертациялык кенештин,
окмуштуу катчысы
экономика илиминин кандидаты, доцент

Байтерекова Г.С.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөө темасынын актуалдуулугу. Кыргызстанда рынок экономикасына өтүү процессинде өндүрүш кескин төмөндөп, айыл чарба тармагынын материалдык-техникалык базасы бузулуп, калктын жашоо деңгээли төмөндөп кеткен. Ушуга байланыштуу Кыргыз Республикасы үчүн экономиканын туруктуу өсүшүн жана агроөнөр жай комплексин өнүктүрүүнү камсыз кылуу эң маанилүү милдет болуп саналат. Бул проблемаларды чечуу олуттуу финансылык каражаттарды талап кылат. Эң көп жабыр тарткан тармактардын арасында кайра иштетүү жана тамак-аш өнөр жайы бар. Бул, биринчиден, өлкөнүн финансылык кудуретсиздигинен, экинчи жагынан, узак мөөнөттүү жана ар тараптуу экономикалык байланыштардын бузулушунан улам болду. Натыйжада анын өндүрүштүк потенциалы кескин түрдө төмөндөдү, биринчи кезекте физикалык жана моралдык жактан эскирген машиналарды жана жабдууларды талаптагыдай жаңыртпастан пайдалануунун эсебинен. Экономикалык көз караштан алганда, ири инвестициясыз агроөнөр жай тармагынын өсүшү мүмкүн эмес.

Инвестицияларды көбөйтпөй туруп, агроөнөр жай тармагын мындан ары экономикалык жактан өнүктүрүү мүмкүн эмес. Мында биринчиден, каражаттарды издөө, экинчиден, чектелген инвестициялык ресурстарды пайдаланууда инвестициялык стратегияны иштеп чыгуу жана ишке ашыруу аркылуу аларды инвестициялоо үчүн объекттерди аныктоо зарыл.

Кыргызстандын агроөнөр жай тармагынын экономикалык өнүгүүсүнүн фактору катары инвестицияны изилдөө актуалдуу тема болуп саналат. Тармактын экономикалык өсүшүндөгү инвестициялардын ролун негиздөө жана аларды пайдалануунун стратегиясын аныктоо, ошондой эле инвестициялардын эффективдүүлүгү изилдөөнүн темасын өзгөчө келечектүү катары көрсөтүүдө.

Экономика илиминин классиктеринин эмгектери инвестициялык маселелерди жалпы экономикалык категория катары камтып, инвестицияны туруктуу экономикалык өсүштүн фактору катары караган. Ата мекендик окумуштуулардын эмгектеринде Кыргыз Республикасынын экономикалык өнүгүүсүнүн өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен инвестициянын ар кандай аспектилерин изилденген. Ошону менен бирге агроөнөр жай секторун өнүктүрүүгө инвестицияларды мамлекеттик жөнгө салуу боюнча изилдөөлөрдүн айрым маселелери жетиштүү изилденген эмес. Агроөнөр жай тармагына инвестициялоо боюнча билимдин жетишсиздиги изилдөөнүн темасын, максаттарын жана милдеттерин тандоону алдын ала аныктаган.

Диссертациянын темасынын приоритеттүү илимий жана мамлекеттик программалар менен байланышы, илимий мекемелер тарабынан жүргүзүлгөн фундаменталдык изилдөөлөр. Диссертациянын темасы 2018-2040-жылдарга Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясынын, 2022-2026-жылдарга Кыргыз Республикасына инвестицияларды тартуу программасынын

максаттарына туура келет жана К.И.Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинин Айыл чарбасындагы экономика жана ишкердүүлүк кафедрасынын илимий-изилдөө иштеринин темасына байланыштуу.

Изилдөөнүн максаттары жана милдеттери. Диссертациялык изилдөөнүн максаты - экономиканын агроөнөр жай секторун инвестициялык өнүктүрүүнүн теориялык негиздерин изилдөө жана агроөнөр жай секторунда инвестициялык ишмердүүлүктү мамлекеттик жөнгө салууну жакшыртуу боюнча илимий-практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Алдыга коюлган максат төмөнкү милдеттерди чечүүнү камтыйт:

1. Өнөр жайды өнүктүрүүнүн кайра өндүрүү процессине инвестицияларды жөнгө салуунун стратегиялык концепциясын ачуу;

2. Реалдуу инвестициялардын көлөмүн изилдөө жана алардын жалпысынан экономиканы жана, атап айтканда, агроөнөр жай секторун өнүктүрүүдөгү ролуна баа берүү;

3. Агроөнөр жай секторунун учурдагы абалын изилдөө жана аны инвестициялык өнүктүрүү үчүн өбөлгөлөрдү аныктоо;

4. Кайра иштетүүчү жана тамак-аш өнөр жайынын айыл чарбасын өнүктүрүүдөгү ролун аныктоо, аларды агроөнөр жай сектору катары чогуу кароо;

5. Инвестициялык процесстин байланыштарын жана өзгөчөлүктөрүн аныктоо, экономиканын агроөнөр жай секторуна инвестициялардын натыйжалуулугун негиздөө;

6. Кыргыз Республикасынын айыл чарбасына, кайра иштетүүчү жана тамак-аш өнөр жайына инвестициялардын негизги стратегиялык багыттарын кароо жана тармакка инвестициянын натыйжалуулугун аныктоо.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы илимий-методологиялык жоболорду негиздөөдө жана келечекке мамлекеттик инвестициялык стратегияны иштеп чыгуу аркылуу агроөнөр жай секторунун натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча практикалык сунуштарды киргизүүдө турат.

Изилдөө процессинде төмөнкүдөй олуттуу илимий натыйжалар алынды:

- негизги фонддорду кеңейтилген кайра өндүрүүгө инвестициялардын натыйжалуулугун ачып берүүчү жалпыланган теориялык жоболор;

- өлкөнүн экономикасын жана агроөнөр жай комплексин өнүктүрүүдө реалдуу инвестициялардын ролу аны өнүктүрүүнүн өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен негизделген;

- айыл чарбасына, тамак-аш жана кайра иштетүү өнөр жайына өз-өзүнчө инвестициянын деңгээлинин контекстинде агроөнөр жай секторунун экономикалык өнүгүү тенденциялары аныкталган;

- айыл чарбасын өнүктүрүүдө кайра иштетүү жана тамак-аш өнөр жайларынын ортосунда тыгыз байланыш түзүлдү;

- өлкөнүн агроөнөр жай экономикасынын экономикалык өсүшү үчүн инвестициялардын ролу аныкталган;

- Кыргыз Республикасынын агроөнөр жай комплексинде экономикалык өсүштү камсыз кылуу менен аны жакшыртуунун негизги багыттары негизделген.

Диссертациялык изилдөөнүн **практикалык мааниси** анын экономикалык өсүшүнө багытталган агроөнөр жай секторун инвестициялоо боюнча сунуштарды колдонуу мүмкүнчүлүгү менен аныкталат. Экономиканын секторлору боюнча инвестициялардын багыттарын жөнгө салуунун сунушталган модели айыл чарба продукциясын өндүрүүнүн жана сатуунун көлөмүнүн көбөйүшүнө өбөлгө түзөт, тармактын финансылык абалын, ошондой эле кайра иштетүү жана тамак-аш өнөр жайындагы иштеп жаткан жана жаңы ишканалардын материалдык-техникалык базасын чыңдайт.

Айыл чарбасын жана алар менен байланышкан өнөр жай ишканаларын өнүктүрүү боюнча программаларды иштеп чыгууда мамлекеттик бийлик органдары үчүн агроөнөр жай тармагына инвестицияларды стратегиялык жөнгө салуу боюнча сунуштар.

Алынган натыйжалардын экономикалык мааниси инвестициялык стратегиянын артыкчылыктарын туура тандоо аркылуу агроөнөр жай тармагынын натыйжалуулугун жогорулатууда турат.

Экономиканын жана агроөнөр жай секторунун масштабында инвестициялык процессти жөнгө салуу айыл чарбасын экономикалык жактан өнүктүрүүгө жана кайра иштетүү жана тамак-аш өнөр жай ишканаларында өндүрүштү модернизациялоого алып келет.

Коргоо үчүн берилген диссертациянын негизги жоболору:

- экономиканы инвестициялык өнүктүрүүнүн теориялык принциптерин жалпылоо агроөнөр жай секторуна инвестицияларды жөнгө салуунун стратегиялык концепцияларын ачууга мүмкүндүк берди;

- реалдуу инвестициялардын көлөмүн изилдөөнүн негизинде алардын өлкөнүн агроөнөр жай комплексин өнүктүрүүдөгү ролу негизделген;

- айыл чарбасынын жана кайра иштетүүчү жана тамак-аш өнөр жайынын учурдагы абалын изилдөө, агроөнөр жай сектору катары биргелешип кароо, көйгөйлөрдү аныктады жана ички жана тышкы рыноктордо айыл чарба чийки затын жана даяр продукцияны өндүрүүнү көбөйтүү үчүн секторго артыкчылыктуу инвестициялардын зарылдыгын аныктады;

- агроөнөр жай тармагындагы инвестицияны жана өндүрүштүн эффективдүүлүгүн изилдөөнүн негизинде тыгыз байланыш аныкталды жана айыл чарбасынын өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен ага инвестицияны көбөйтүү мүмкүнчүлүктөрү сунушталды, анткени ал кайра иштетүү жана тамак-аш өнөр жай ишканаларынын ийгиликтүү иштөөсү менен тыгыз байланышта;

- инвестициялык имердүүлүктү контекстинде агроөнөр жай секторун өнүктүрүү практикасын изилдөө жана талдоо Кыргыз Республикасынын айыл чарбасына, кайра иштетүүчү жана тамак-аш өнөр жайына инвестициялоонун

стратегиялык багыттарын иштеп чыгуу боюнча сунуштарды даярдоого мүмкүндүк берди;

- өнүктүрүү контекстинде инвестицияга комплекстүү баа берүүнүн негизинде Кыргыз Республикасынын агроөнөр жай комплексинде экономикалык өсүштү камсыз кылуу менен аны өркүндөтүү багыттары негизделет жана аныкталат.

Изилдөөчүнүн жеке салымы тамак-аш жана кайра иштетүү өнөр жайын инвестициялык өнүктүрүү маселелерин чечүүнүн теориялык жана практикалык негиздемесинде турат, бул айылдык товар өндүрүүчүлөрдүн кирешелеринин өсүшүнө өбөлгө түзөт. Диссертациялык изилдөөнүн жүрүшүндө автор илимий эмгектерди жана актуалдуу статистикалык жана башка маалыматтарды изилдөөнүн негизинде бул тема боюнча аналитикалык жана жалпылоочу иштеп чыгууларды жүргүзгөн. Изилдөөнүн сунуштары жана сунуштары, биздин оюбузча, өлкөнүн кайра иштетүү жана тамак-аш өнөр жайы болуп саналган агроөнөр жай секторунун “полюстук” секторлорунда инвестициялык ишмердүүлүктү жөнгө салуу боюнча практикалык чараларды иштеп чыгууга мүмкүндүк берди.

Изилдөө натыйжаларын апробациялоо. Изилдөөнүн негизги жыйынтыктары К.И.Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинин эл аралык илимий-практикалык конференцияларында баяндалган (Бишкек 2017, 2018, 2021 жж.); Эл аралык илимий-практикалык конференция “Заманбап агро-экономикалык системаларды өнүктүрүүнүн саясий экономикалык көйгөйлөрү” (Воронеж, 2019ж.); Эл аралык конференция «Туруктуу өнүгүү үчүн агроөнөр жай комплексин илимий-технологиялык өнүктүрүү (Бишкек 2022 ж.).

Диссертациянын толук чагылдырылышы басылмаларда

Диссертациялык изилдөөнүн негизги жоболору жана натыйжалары тандалган тема боюнча 8 илимий макалада чагылдырылган. Алардын ичинен 5 КР УАК (РИНЦ жана Scopus) тарабынан сунушталган журналдарда.

Диссертациянын структурасы жана көлөмү. Диссертация кириш сөздөн, үч бөлүмдөн, корутундудан, пайдаланылган булактардын тизмесинен жана колдонмолордон турат. Диссертациянын жалпы көлөмү 152 бетти түзөт, анын ичинен 29 таблица, 6 сүрөт. Колдонулган булактардын тизмеси 91 камтыйт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүү диссертациялык иштин темасынын актуалдуулугун негиздейт, изилдөөнүн максатын жана милдеттерин формулировкалайт, илимий жаңылыкты жана илимий натыйжаларды, коргоого сунушталган негизги жоболорду, диссертациялык изилдөөнүн практикалык жана экономикалык маанисин аныктайт.

Биринчи бөлүмдө «Инвестициялык ишмердүүлүктүн теориялык аспектилери» өлкөнүн экономикасына инвестициялоонун илимий негиздери каралаган. Агроөнөр жай секторун туруктуу өнүктүрүүгө инвестициянын экономикалык мазмуну жана функциялары ачылды.

Өлкөнүн экономикасын өнүктүрүүнүн эң маанилүү шарты инвестициялык активдүүлүк болуп саналат, ал экономиканы башкаруунун узак мөөнөттүү стратегиялык программаларын иштеп чыкмайынча мүмкүн эмес. Мындай шарттарда стратегиялык инвестициялык пландаштыруу практиктердин жана окумуштуу экономисттердин изилдөө предмети жана чыгармачылык аракеттеринин сунушу калышы керек.

Европалык окумуштуулар инвестицияны капиталдын наркынын сакталышын же өсүшүн жана кирешенин натыйжалуу көлөмүн алып келүү мүмкүнчүлүгүн камсыз кылуучу капиталды жайгаштыруу ыкмасы катары түшүнүшөт [Гитман Л. Дж. инвестициялоонун негиздери [Текст] / англис тилинен которулган Л.ДжГитман, М. Д. Джонк. - М.:Дело. – М.: Дело – 1997. 10-б.].

«Инвестиция» термини чет тилден келип чыккан (лат.investire, нем. investition) жана киреше жана социалдык эффект алуу максатында өз өлкөсүндөгү же чет өлкөдө кандайдыр бир объектилерге, социалдык-экономикалык программаларга, долбоорлорго капиталдын узак мөөнөттүү инвестициясын билдирет. [Нешиной А. С. Инвестициялар [Текст]/ Нешиной А. С.-М.: - 2010. С.13].

Инвестициялык иш-аракет – бул бизнеске инвестициялоо жана пайда же башка пайда (эффект) алуу үчүн практикалык иш-аракеттерди жүргүзүү. Ал ишкананын ички жана тышкы өнүгүүсүнө багытталышы мүмкүн [Бочаров В. В. Инвестициялар [Текст]/ Бочаров В. В. – Санкт-Петербург: Петр – 2010. -19 б.].

Инвестициялык ишмердүүлүк көп деңгээлдүү мүнөзгө ээ, ал эми биздин инвестициялык ишмердүүлүктү изилдөө мамлекет тарабынан ага жөнгө салуучу таасирдин объектиси катары тармактык деңгээлде жүргүзүлдү. Инвестициялык ресурстардын чектүүлүгү мультипликативдик натыйжа берүүчү артыкчылыктуу тармактарга аларды салууну мамлекеттик жөнгө салууну болжолдойт.

Айрым окумуштуулар жана мамлекеттик органдар тарабынан “инвестиция” түшүнүгүнө ар кандай чечмелөөлөр бертлет. Маалыматка ылайык, Г.М. Гукасяндын айтымында «инвестициялар – бул киреше алуу максатында өлкөнүн ичинде да, чет өлкөдө да ар кандай тармактарга мамлекеттик же жеке капиталдын узак мөөнөттүү инвестициясы» [Гукасян Г. М. Экономикалык теория [Текст]/ Гукасян Г. М. – Петербург: Петр – 2010. - 291б.]. Окумуштуу финансистер инвестицияны инвестордун жыргалчылыгын жогорулатуу максатында активдерге узак мөөнөттүү инвестиция катары карашат [Экономика. Түшүндүрмө сөздүк [Текст]/ Дж. Блэк. башкы ред. И. М. Осадчая.- М.:ИНФРА – М:Вес Мир -200.-840].

Кыргызстанда «Кыргыз Республикасындагы инвестициялар жөнүндө» мыйзамында (2009-жылдын 22-октябрындагы №66) инвестицияларга кеңири түшүнүк берилген.

Биздин оюбузча, эгерде «инвестиция» түшүнүгүн кыскача жыйынтыктай турган болсок, бул бүтүндөй өлкөнүн экономикасын, анын тармактарын жана айрым чарбалык субъектилерин модернизациялоо үчүн капиталдын узак мөөнөттүү инвестициясы. Жөнөкөй сөз менен айтканда, инвестиция (англ. investment) пайда алуу максатында капиталды жайгаштыруу болуп саналат.

Айыл чарба, кайра иштетүү жана тамак-аш өнөр жайларынан турган агроөнөр жай секторуна инвестиция салуу менен өндүрүшүн модернизациялоо анын туруктуу өнүгүшүнүн рычагдарынын бири болуп саналат. Ошонун негизинде биз бул тармактардагы негизги капиталга инвестицияларды изилдеп жатабыз.

Инвестициялар агроөнөр жай комплексин модернизациялоонун ажырагыс бөлүгү катары техникалык жактан кайра жабдуу жана инновациялоо аркылуу атаандаштыкка жөндөмдүү товарларды чыгарууну тездетүүгө багытталган. Мамлекеттик инвестициялык стратегияда каражаттарды инвестициялоо кайра иштетүү жана тамак-аш өнөр жайларында товарларды чыгаруунун көлөмүн, андан кийин сырьену жана айыл чарба продукциясын өндүрүүнү кеңейтүүгө багытталууга тийиш.

Экономикалык стагнация мезгилинде өкмөттүн маанилүү жөнгө салуучу функциясы инвестициялык стратегия болуп саналат. Стратегия - бул максаттарды, ресурстарды жана мөөнөттөрдү көрсөткөн туура узак мөөнөттүү болжолдорго негизделген башкарууну пландаштыруу искусствосу. Стратегиянын жакшы натыйжасы аны ийгиликтүү ишке ашыруу болуп саналат. Эгер иш жүзүндө ишке ашпаса, анда ниетке же декларацияга айланат.

Кыргызстан экономикасы модернизациялоо үчүн ири инвестициялык ресурстарга муктаж, алар жетишсиз. Француз окумуштуусу Ф. Перру колдо болгон инвестицияларды «өсүү чекиттерин» өнүктүрүү үчүн колдонууну сунуштайт. Анын ою боюнча, бул мультипликативдик эффект берет. Инвестициялык стратегияны туура калыптандыруу жана аны ишке ашыруу экономикалык өсүштүн негизги фактору болуп саналат. Теориялык жактан алганда, инвестицияларды мамлекеттик жөнгө салуу кейнсанството жана монетаризмге негизделген [Гусейнов Р. М. Экономикалык окуулардын тарыхы [Текст]/ Р. М. Гусейнов, Ю. В. Горбачев, В. М. Рябцева. М.ИНФРА-М.-2000 - б.225-226].

Кейнстин ою боюнча, «иш менен камсыз кылуунун кеңейиши инвестицияга түздөн-түз байланыштуу болгон мыйзам бар, ал сөзсүз түрдө керектөөчү товарларды чыгарган тармактарга стимулдаштыруучу таасирин тийгизет» [Кейнс Дж. М. Экономикалык классиканын антологиясы [Текст]/ Кейнс Дж. М.-М.: -1993].

Кейнс жана анын жолдоочуларынын окууларынын аркасында дүйнөлүк экономика илими мамлекеттин экономиканы жөнгө салуудагы ролун тааныйт. Бирок, кандай масштабда жана кайсы жерде жөнгө салуучу чечим кабыл алынышы керектигин ар бир мамлекет өз алдынча аныктайт.

Стратегиялык жактан алганда, агроөнөр жай секторунда мультипликативдик эффект айыл чарба продукциясын пайдалануу менен байланышкан кайра иштетүү жана тамак-аш өнөр жайы тарабынан камсыз кылынат. Аны бүгүн инвестициялоо келечекте айыл чарбасына жана анын тейлөө инфраструктурасына инвестор болууга мүмкүндүк берет.

Айыл чарбасын өнүктүрүүнү жөнгө салуу жана инвестициялык долбоорлорду ишке ашыруу айрым өлкөлөр тарабынан ар кандай түрдө, алардын өздөрүнүн

финансылык мүмкүнчүлүктөрүнө жана өнүгүү стратегияларына таянуу менен ишке ашырылат.

Айыл чарбасын өнүктүрүү стратегиясы кайра иштетилген айыл чарба продукциясынын жана өндүрүлгөн азык-түлүктүн көлөмүн көбөйтүүгө түздөн-түз байланыштуу. Алардын көлөмүнүн өсүшү ЕАЭБ өлкөлөрүнө экологиялык жактан таза тамак-аш азыктарын экспорттоого мүмкүндүк берет.

Талаалардын жана малдын өндүрүмдүүлүгү азырынча төмөн, ал эми айыл чарбасынын материалдык-техникалык базасы начар бойдон калууда. Ошого карабастан, акыркы беш жылда айыл чарба продукциясынын (Т) жылдык орточо өсүү темпи жогору бойдон калууда, ал 2,2%ды түздү. .

2018-2022-жылдары агрардык секторго инвестициянын көлөмү төмөн бойдон калууда, 1,8-2,2%. 2022-жылы ал 2,2% га чейин өскөн, республика боюнча инвестициянын жалпы көлөмү азайган (98,9%). Агрардык секторго инвестициялардын үлүшүнүн көбөйүшү Өкмөт тарабынан өлкө экономикасынын артыкчылыктуу багыты катары айыл чарбасын өнүктүрүүгө өзгөчө көңүл бурула баштаганынан кабар берет.

Экинчи бөлүмдө «Агроөнөр жай секторунун учурдагы абалы жана инвестициялык ишмердүүлүгү» айыл чарбасынын, кайра иштетүү жана тамак-аш өнөр жайын өнүктүгүүсүнүн абалы жана тенденциялары, агроөнөр жай секторуна инвестициянын ролу, агрардык секторго мамлекеттик колдоо практикасы изилденет, ошондой эле инвестициялоо багыттары каралат.

Изилдөөнүн объектиси болуп өндүрүш каражаттарына жеке менчик басымдуулук кылган шартта Кыргыз Республикасынын айыл чарбасын жана аны менен байланышкан кайра иштетүү жана тамак-аш өнөр жайларынан турган агроөнөр жай сектору саналат.

Изилдөөнүн предмети – өндүрүштүн экономикалык өнүгүүсүнүн негизи катары инвестициялык ресурстарды пайдалануу көз карашынан алганда агроөнөр жай тармагындагы экономикалык жана өндүрүштүк процесстер.

Изилдөө методдору. Диссертациялык изилдөөдө жалпы илимий жана конкреттүү-илимий ыкмаларды колдонуу менен динамикада айыл чарбасынын өнүгүүсүнүн жалпы деңгээли изилденген: системалаштыруу жана салыштыруу, байкоо жана жалпылоо, байланыштарды логикалык таануу жана моделдөө; анализ жана синтез, эконометрикалык, фактордук, болжолдоо, экономикалык статистика.

Агрардык өндүрүш өлкөнүн экономикасынын жалпы структурасына интеграцияланган жана өзүнүн спецификалык өзгөчөлүктөрүнө ээ, ал инвестициялык стратегияны иштеп чыгууда эске алынууга тийиш.

Кыргыз Республиканын кабыл алынган экономиканы жүргүзүү курсу жеке менчикти өнүктүрүүгө багытталган жана кайра кайтарылгыс мүнөзгө ээ. Айыл чарбасында 2022-жылдын маалыматтары боюнча жеке менчикке негизделген дыйкан (фермер) чарбаларынын үлүшү өндүрүлгөн айыл чарба продукциясынын 99,7%дан ашыгын түзөт, анын 62,1%ы дыйкан (фермердик) чарбаларында, 36,0%ы

жарандардын жеке көмөкчү чарбаларында, жамааттык (бирдиктүү) -акционердик коомдор, коллективдик-дыйкан чарбалар, айыл чарба кооперативдери) чарбалар 1,6%. Айыл чарбасынын дүң продукциясынын структурасында мамлекеттик чарбалар 0,3% гана түзөт.

Кыргыз Республикасынын айыл чарбасынын өнүкүү динамикасы акыркы 10 жылда бүтүндөй өнөр жайынын дүң продукциясынын өсүү темпи 121,4%ды, анын ичинде өсүмдүк өстүрүүчүлүктө 121,5%ды, мал чарбачылыгында 121,3%ды түзгөнүн көрсөтүп турат. Графиктен карап көрсөк (2.1-сүрөт), 2014-жылы 2012-жылга салыштырмалуу төмөндөө, 2015-жылдан 2020-жылга чейин акырындык менен өсүш болгондугун көрүүгө болот. 2021-жылдагы аз сандардын болушу пандемияга байланыштуу. 2022-жылы продукция өндүрүү көрсөткүчтөрү жалпысынан өсүмдүк өстүрүү жана мал чарбасы боюнча өстү

2.1-сүрөт. КР 2013-2022-жылдардагы айыл чарба дүң продукциясынын өздүк наркы (млрд сом), 2022-жылы баалар.

Булак: автор тарабынан түзүлгөн

Республиканын тамак-аш жана кайра иштетүү өнөр жайы 18ден ашык чакан тармакты, 276 ишкананы камтыйт, алардын саны 20 (19699) миңге жакын адам иштеген жана тамак-аш азыктарынын жүздөгөн ар кандай түрлөрүн чыгарган туруктуу өнүгүп жаткан система болуп саналат.

2022-жылы тамак-аш азыктарын (суусундуктарды кошкондо) жана тамеки буюмдарын өндүрүүнүн көлөмү учурдагы баалар боюнча 65459,6 млн сомду түздү, 2018-жылдагы 31826,4 млн.сомго салыштырмалуу. Өндүрүштүн физикалык көлөмүнүн индекстерин колдонуу менен өнөр жайдын өнүгүшүнө баа берүү үчүн өндүрүштүн көлөмү 2022-жылга карата баа менен эсептелген. Алынган маалыматтардын негизинде ишкананын тармактагы орточо параметрлери аныкталды. Бир ишканада иштегендердин орточо жылдык саны 2019-жылды

кошпогондо (73) туруктуу 70-71 адамды түзөт. 2022-жылы 2018-жылга салыштырмалуу бир ишкана тарабынан өндүрүштүн көлөмүнүн көбөйүшү учурдагы баа менен 2,1 эсе, 2022-жылы баалар тиешелүүлүгүнө жараша 25,7% түздү. Акыркысы өндүрүштүн реалдуу өсүү темптерин көрсөтөт (2.1-таблица).

Агрардык секторго инвестицияны кебейтуунун негизинде илимий-техникалык прогресстин жана инновациянын жетишкендиктерин өндүрүшкө киргизүү, АКШда агрардык өндүрүштүн саны тез темп менен кыскарып жатты. 1910-жылы айыл чарба калкынын салыштырма салмагы 35%, 1987-жылы 2% болгон [30].

2.1-таблица - 2018-2022-жылдарга тамак-аш жана кайра иштетүү өнөр жай ишканаларынын өнүгүү динамикасы

	2018	2019	2020	2021	2022	2022 ж. % 2018ж карага.
Тамак-аш жана кайра иштетүү өнөр жай ишканаларынын саны	284	273	274	283	276	97,2
Бир ишкана боюнча продукция чыгаруу, миллион сом						
Учурдагы баалар боюнча	112,1	123,6	128,9	161,0	237,2	211,6
2022-жылы баалар	188,7	203,9	189,8	208,2	237,2	125,7
Бир ишканада иштегендердин орточо жылдык саны, адам.	71,1	73,4	70,3	70,4	71,4	100,3

Булак: автор тарабынан түзүлгөн

Тамак-аш өндүрүшүнүн түзүмү, 2022-жылдын маалыматтары боюнча, эң чоң үлүштү сүт азыктарын (30,2%), узак эмес мөөнөтө сакталчу нан жана ундан жасалган кондитердик азыктарды (14,9), кантты (13,1), ун жана дан азыктарын (12,3), эт азыктары (12,0) өндүрүүчү ишканаларга туура келерин көрсөтүп турат. Бул тармактар тамак-аш азыктарынын жалпы көлөмүнүн 82,8%тен ашыгын ээлейт. Акыркы жылдарда товардык балык, татымалдар жана татымалдарды өндүрүү көбөйүүдө.

Азыраак өнүккөн өнөр жай ишканалары макарон (2,3%), кайра иштетилген жана жашылча-жемиш консервалары (2,1%); кургак жана печенье, узак сакталуучу андан жасалган кондитердик азыктар (1,7%), чай жана кофе (0,7%), өсүмдүк майлары жана жаныбарлардын майлары (0,4%), какао, шоколад жана канттуу кондитердик азыктар (0,2%).

Жалпы өнөр жайында суусундуктар 19,8% түзөт. Суусундуктардын түзүмүн ала турган болсок, алкогольсуз суусундуктардын, минералдык жана бөтөлкөдөгү башка суулардын үлүшү 64,3%ды, дистилденген алкогольдук ичимдиктерди, аралаш

спирттер – 19,3%ды, сыра – 14,4%ды жана шараптар – 2,0%ды түзөт. Ошондуктан, чет элдик өндүрүүчүлөр биздин рынокту мындай суусундуктар менен толтурууда, бирок аларды республикада ийгиликтүү чыгарууга болот.

Реформанын жылдарында агроөнөр жай тармагынын өндүрүштүк потенциалы бир кыйла көбөйдү. Ошондуктан инновацияларды ишке ашырууга, атаандаштыкка жөндөмдүү товарларды чыгарууга, жаңы технологияларды киргизүүгө, технологиялык процесстерди модернизациялоого, экономиканы өнүктүрүүнүн инновациялык жолуна өтүүгө багытталган максаттуу мамлекеттик инвестициялык стратегияны иштеп чыгуу зарылчылыгы келип чыкты.

Инвестициялардын тышкы булагы – бул сырттан келген капиталдын агымы, аны эч ким көңүл сыртында калтырбайт. Биздин оюбузча, ички инвестициялык мүмкүнчүлүктөрдү пайдалануу экономикалык жактан пайдалуу деп эсептейбиз. Ички жана тышкы инвесторлор инвестициядан тиешелүү пайда алууга кызыкдар.

2.2-таблица– 2018-2022-жылдары финансылык эмес активдерге инвестициялардын булактары 2022-жылдан 2018-жылга чейин өзгөрүү

	Жылдар					2022- ж. 2018 ж. өзгөрүүсү. (+,-)
	2018	2019	2020	2021	2022	
Жалпы инвестициялар, миллиард сом	180,0	191,6	150,2	145,7	182,5	2,5
анын ичинде 1. ички, %	71,7	70,9	79,3	80,2	78,5	6,8
а.и.: 1.1. республикалык жана жергиликтүү бюджеттер, %	5,5	4,5	4,5	5,1	14,2	8,7
1.2. ишканалардын жана уюмдардын каражаттары, %	32,4	32,4	39,3	37,5	41,1	8,7
1.3. банктык кредиттер, %	3,7	2,1	1,0	1,2	0,5	-3,2
1.4. калктын каражаттары жана КР резиденттеринин кайрымдуулук жардамдары	30,1	31,9	34,5	36,4	22,6	-7,5
2. Тышкы,% менен	28,3	29,1	20,7	19,8	21,5	-6,8
анын ичинен: 2.1. тышкы кредиттер, %	13,2	15,6	12,5	13,1	11,2	-2,0
2.2. түз чет өлкөлүк инвестициялар, %	9,0	7,8	3,6	2,3	5,5	-3,5
2.3. чет өлкөлүк гранттар жана гуманитардык жардам	6,1	5,7	4,6	4,4	4,8	-1,3

Булак: автор тарабынан түзүлгөн КР УСКнын маалыматтарынын негизинде [26]

Акыркы жылдары Кыргызстанда финансылык эмес активдерге инвестициянын көлөмү өсүүдө. 2022-жылы реалдуу инвестициялар 182,5 миллиард сомду түзүп, 2018-жылга салыштырмалуу 2,5 миллиард сомго өскөн. Тышкы булактардан алынган инвестициялардын үлүшү 2022-жылы 21,5%ды, ал эми 2018-

жылы – 28,3%ды, үлүшүнүн азайышы – 6,8%ды түздү. Ушул эле жылдарда ички булактардын үлүшү тиешелүүлүгүнө жараша 78,5 жана 71,7%ды түзүп, үлүшү 6,8%га өскөн.

2022-жылы чет өлкөлүк гранттардын жана гуманитардык жардамдардын эсебинен тартылган инвестициялар алардын жалпы көлөмүндө 2018-жылдагы 6,1%га каршы 4,8%ды түздү, б.а. 1,3% төмөндөгөн. Инвестициялардын жалпы көлөмүндө тышкы кредиттердин үлүшү 2022-жылы 13,2%ды, ал эми 2018-жылы 11,2%ды, б.а. инвестициянын ондон бир бөлүгү сырттан келет. 2018-2022-жылдары ички инвестициянын үлүшү 71-80%га чейин өскөн (2.2-таблица).

Өнөр жай – экономикалык өнүгүүнүн кыймылдаткычы болуп саналат. Тамак-аш жана кайра иштетүү өнөр жайы статистика боюнча жактан кайра иштетүү өнөр жайына кирет. Тармактар боюнча инвестициянын салыштырма талдоосу көрсөткөндөй, 2022-жылы 2018-жылга салыштырмалуу республикада инвестиция 8%га кыскарган, ал эми өнөр жайда ал бир аз азыраак болуп, 6,1%ды түзгөн. Ошол эле учурда бул жылдары суу менен камсыздоо тармагына инвестициялар 31,3%га, тоо-кен өнөр жайына 6,5%га, энергетика, газ жана жылуулук өнөр жайына 2,1%га өскөн. Бул тармактарга инвестициялардын өсүшү кайра иштетүү өнөр жайына инвестициялардын кескин азайышынын эсебинен жетишилди, мында инвестициялардын азайышы 51,8%ды түздү.

2018-2022-жылдарга инвестициялардын тармактык түзүмүн талдоо өнөр жайдын айрым тармактарын өнүктүрүүнүн артыкчылыктарын көрсөтөт. Экономиканын реалдуу секторунун жалпы көлөмүндө айыл чарбасына инвестициялардын деңгээли өтө төмөн бойдон калууда, бирок анын инвестициялары өсүүдө. Эгерде 2018-жылы тармакка инвестициянын үлүшү 2,0%ды түзсө, 2022-жылы 2,3%ды түзөт.

Экономикалык өнүгүүнүн негизги көрсөткүчү – калктын жан башына ИДП. ИДП - экономикалык резидент бирдиктер тарабынан өндүрүлгөн акыркы продукт. Инвестициялардын көлөмү менен ИДПнын ортосундагы байланышты аныктоо үчүн биз корреляциялык анализди колдондук. Изилдөөдө фактордук көрсөткүч катары инвестициялар, ал эми натыйжа көрсөткүчү катары ИДП алынган. Инвестициялардын көлөмү экономикада иштеген бир адамга, ал эми ИДП киши башына эсептелинет. Эсептөө акыркы 15 жылдагы маалыматтарга негизделген. жана алардын байланышы стохастикалык фактордук анализ аркылуу аныкталган. Корреляциялык талдоо үчүн баштапкы фактор жана натыйжа факторлору белгиленет: x - инвестиция, y - жан башына ИДП.

Биз алган эсептөө маалыматтары инвестициялар менен ИДПнын ортосундагы корреляциянын бар экендигин көрсөтүп турат. Изилдеп жаткан мезгилдерде инвестициянын өсүшү 2020-2022-жылдарды кошпогондо, ИДПнын өсүшү менен коштолгон. 2022-жылы иштеген кызматкерлерге 53,06 миң сомду түздү, инвестиция 2016-жылдын деңгээлинде, калктын жан башына ИДП 139,2 миң сомду түздү, бул көрсөткүч изилденип жаткан 15 жылдагы эң жогорку көрсөткүч болуп саналат.

Эсептөөдө калктын жан башына инвестициянын деңгээлине жараша ИДПнын (Y) өзгөрүшүнүн ортосундагы сызыктуу байланыш (x) жуп регрессия теңдемесинин формуласы менен эсептелет:

$$Y_x = a + bx \quad (1)$$

Коэффициент (a) эффективдүү көрсөткүчтүн туруктуу мааниси болуп саналат жана бул фактордун өзгөрүшүнө тиешеси жок. Керектүү (b) мааниси фактордук көрсөткүчтүн өзгөрүшү менен эффективдүү көрсөткүчтүн орточо өзгөрүшүн (көбөйүшүн же азайышын) билүүгө мүмкүндүк берет. Биздин эсеп боюнча (b) 1,41 болгон. Бул инвестициянын 1 миллион сомго көбөйүшү менен ИДП 1 миллион 410 миң сомго өсөт дегенди билдирет. Эсептөөдөн кийин теңдеме төмөнкүдөй болот:

$$Y_x = 18,2 + 1,41x \quad (2)$$

Бул жерде (x) фактордук көрсөткүч катары иштейт, б.а. экономикада иштеген адамга инвестициянын деңгээли.

Корреляция коэффициенти (r) төмөнкү формула боюнча эсептелген жана 0,82 болгон жана тыгыз байланышты көрсөтөт.

Биздин анализдерибиз жана эсептөөлөрүбүз технологиялык жана техникалык деңгээлдердин начар шартында инвестицияны көбөйтүү зарылдыгын тастыктап турат. Өлкөнүн экономикасын туруктуу өнүктүрүү өндүрүштү модернизациялоону жана инвестициялык агымдарды калыптандыруу жана бөлүштүрүү механизмдерин өркүндөтүүнү талап кылат.

Үчүнчү бөлүм «**Агроөнөр жай секторунда инвестициялык стратегияны өнүктүрүүнүн артыкчылыктуу багыттары**» тармактагы өндүрүштү модернизациялоодо инвестициянын ролу негизделген. Мамлекеттик инвестициялык стратегияны ишке ашыруунун негизинде агроөнөр жай секторун туруктуу өнүктүрүүнүн негизги багыттары аныкталган.

Заманбап айыл чарбасы өзүнүн чакан өндүрүштүк жана экономикалык параметрлеринен улам инвесторлор үчүн жагымдуу эмес. Ошондуктан алдыңкы технологияларды жана жабдууларды ишке киргизүү үчүн инвестицияга өтө муктаж. Инвестициялык стратегияны иштеп чыгууда инвестициянын көлөмүнө жараша бүтүндөй агроөнөр жай комплексин жана айрым тармактарды комплекстүү өнүктүрүүнү камсыз кылуу зарыл.

Айыл чарбасынын азыркы экономикалык деңгээли тышкы инвесторлор үчүн жагымдуу эмес жана түз инвестиция дээрлик жок. Ошондуктан ага ички булактардан инвестициянын көлөмүн көбөйтүү зарыл.

Өнүккөн өлкөлөрдө коммерциялык банктар экономикага инвестиция салууда алдыңкы орунду ээлейт. Биздин коммерциялык банктардын инвестициялык ишмердүүлүгүнө катышуу дээрлик көрүнбөйт жана анча деле маанилүү эмес. Келечекте алар инвестициялык ресурстарды топтоочу эффективдүү операторго айланып, агроөнөр жай тармагындагы инвестициялык рычагдардын бири болууга тийиш.

2013-2022-жылдарга карата негизги капиталга инвестициялардын көлөмүнүн динамикасын талдоо көрсөткөндөй, 2019-жылга чейин өсүү тенденциясы байкалат, өзгөчө 2017-жылы инвестициянын көлөмүнүн эң жогорку чекитине 202,4 млрд сомго чейин жеткен, 2020-жылы инвестициялоо Covid-19 пандемиясынын кесепеттери, ошондой эле ички саясий туруксуздук менен байланыштуу. 2021-2022-жылдары экономика кризистен чыга баштады жана негизги капиталга инвестициянын көлөмү 2016-жылдын деңгээлине жетти. Эгерде бул мезгилдерде ИДПга карата негизги капиталга инвестициялардын үлүшүн эске алсак, анда кризисти (2020-ж.) кошпогондо, ал орто эсеп менен 27–37% деңгээлинде сакталат.

Тармактык инвестициялардын негизги булактары болуп чарбалардын өздөрүнүн каражаттары жана бюджеттер эсептелет. Демек, Өкмөт учурдагы активдерди, ошондой эле лизингдеги негизги каражаттарды каржылоо үчүн “Айыл чарбасын каржылоо” программасынын алкагында жеңилдетилген бюджеттик ссудаларды берүүнү улантууга тийиш.

Айыл чарбасында негизги фонддор товар өндүрүүчүлөрдүн өздөрүнүн инвестицияларынын жана мамлекеттик инвестициялардын эсебинен өстү. Натыйжада фонд менен камыздалуу (фондовооруженность) жана эмгек өндүрүмдүүлүгүн жогорулатуу тенденциясы байкалууда.

2008-2022-жылдардагы маалыматтардын негизинде жуптук корреляциялык ыкманы колдонуу менен эмгек өндүрүмдүүлүгүнүн деңгээлинин фонддук жабдылышынын (фондовооруженности труда) катышынын деңгээлине жараша өзгөрүшүн эсептеп чыктык (эсеп №3 тиркемеде). Маселени чечүү үчүн $Y_x = a + bx$ жуп регрессия теңдемесин колдондук. Эсептөө жолу менен алынган байланыш теңдемелери төмөнкүдөй маанини берди: $Y_x = 65 + 0,27x$. Корреляция коэффициенти 0,77 болуп, тыгыз байланышты көрсөтөт. 2022-жылы фонд менен жабдылуусу жана эмгек өндүрүмдүүлүгү тиешелүүлүгүнө жараша 1162,8 жана 628,2 миң сомду түздү. Эгерде 2030-жылга карата фонд менен жабдылуусу (фондовооруженности) коэффициенти 10%га өсүшүн болжолдосок жана 1279,1 миң сомду түзсө, анда эмгек өндүрүмдүүлүгү 741,3 миң сомду ($628,1 * 0,18 = 113,1 + 628,2$), өсүү 118% түзөт.

Айыл чарба кызматкерлеринин орточо жылдык саны 2008-жылдагы 950,1 миң адамдан 2022-жылы 549,7 миң адамга чейин кыскарган. Бул маалыматтар айыл чарбасында негизги капиталга инвестициянын ролун көрсөтүп турат.

Айыл чарба өндүрүшүн интенсивдештирүүнүн улантылып жатышы экономиканын башка тармактарынан сатып алынуучу ресурстардын системалуу өсүшүнө жана аларга көз каранды болуп калды. Айыл чарбасы капиталды көп талап кылган өндүрүшкө айланды жана өнөр жайдын экономикалык конъюнктурасынын өзгөрүшүнө дуушар болду.

Айыл чарбасын мамлекеттик жөнгө салуунун жана колдоонун экономикалык механизми жеңилдетилген бюджеттик ссудаларды, субсидияларды жана субвенцияларды берүүнү практикага киргизүү менен катар кредит берүүнү, салык

салууну жакшыртууну, лизингдик кызмат көрсөтүүлөрдү кеңейтүүнү ж.б. болжолдойт.

2021-жылы Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан республикалык бюджетте биринчи жолу дыйкандардын ата мекендик үрөн чарбаларынан үрөн сатып алуусу үчүн субвенцияга 51,0 млн сом, ал эми 2022-жылы 62,6 млн сомду түзгөн финансылык каражат каралган. Бул чара 30-40% арзан сапаттуу үрөн сатып алууга мүмкүнчүлүк түздү. Дыйкандар аларды өздүк наркынын 60-70% төлөп сатып алышып, калганын сатуучуларга – үрөн чарбаларына субвенция катары беришкен.

Кыргызстанда айыл чарбасында лизингдик мамилелерди практикалык колдонуу үчүн 2002-жылдын 13-июнунда «Финансылык лизинг (лизинг) жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы кабыл алынган.

Айыл чарба техникасын лизингге берүү айыл чарба жерлерин эффективдүү пайдалануу үчүн жаңы техниканы жана технологияны киргизүүнүн инновациялык механизмдеринин бири болуп калды. 2011-2018-жылдары айыл чарба субъектилерине 3528 млн сомго 2500 даана ар кандай айыл чарба техникалары лизингге берилген. 2021-жылы лизингге 1268,2 млн сомго 498 техника берилген болсо, 2022-жылы жабдуулар менен камсыз кылуу боюнча лизинг операциясы жакшы күч алып, тиешелүүлүгүнө жараша 983 бирдикти түздү, ал 3,0 млрд. сомду түздү.

Экономикадагы стратегия дагы ресурстар жетишсиз болсо да негизги максатка жетүү милдетин коёт. Жакшы иштелип чыккан стратегия колдо болгон ресурстарды туура бөлүштүрүү жана жетишсиз болсо да натыйжалуу пайдалануу аркылуу негизги максатка жете алат. Стратегия "ресурстар-максат" огу боюнча маселелерди чечүүдө зарыл болуп калат.

Инвестициялардын көлөмүн көбөйтүү үчүн инвестициялык стратегияны иштеп чыгуу даяр тамак-аш азыктарынын көлөмүн көбөйтүүгө жана айыл чарба продукциясына суроо-талапты жаратууга мүмкүндүк берет. Өнөр жай ишканаларынын өндүрүштүк кубаттуулугун чыңдоого багытталган инвестициялар айыл чарба өндүрүшүн өнүктүрүүгө мультипликациялык эффект берет.

15 жылдагы (2008-2022-жж.) маалыматтарды талдоонун негизинде биз инвестиция менен ИДПнын ортосундагы корреляцияны түздүк жана x мааниси 1,4. Алынган корреляциялык-регрессиялык моделди колдонуу менен 2030-жылы ИДПнын учурдагы наркы болжолдонууда. Бул үчүн экономикада иштеген ар бир адамга инвестициянын керектүү көлөмүн киргизебиз жана ИДПны эсептейбиз, 3.1-таблица.

Инвестициялардын жана ИДПнын жалпы суммасын эсептөө бардык бирдей шарттарда жүргүзүлдү, б.а. экономикада иштеген кызматкерлердин саны жана калктын жалпы саны 2022-жылдын маалыматтары боюнча алынган (тиешелүүлүгүнө жараша 2581 миң адам жана 6975,8 миң адам). 2030-жылга болжолдонгон инвестиция жана ИДП көрсөткүчтөрү 3.1 таблицадагыдан да жогору

болот, эл чарбасында иштеген кызматкерлердин жана калктын орточо жылдык санынын өсүшүнө ылайык.

3.1-таблица – 2030-жылга карата ИДПнын болжолу, экономикада жайгашкан ар бир персонал үчүн ар кандай инвестициялык варианттар менен

	Инвестициялар		ИДП	
	экономикада иштеген ар бир адамга мин сом	Жалпы миллион сом	Жан башына, миң сом	Бардыгы, миллион сом
Жылына орточо (2008-2022 жж.)	42,8	102583,4	72,1	469121,7
2022 г., факт	53,6	138333	139,2	971034,9
2030-жылга карата ар кандай инвестициялык өсүш менен болжол				
инвестициянын 5% өсүшү менен	56,3	145310,3	206,1	1438005,4
инвестициянын 10% өсүшү менен	59	152279,0	216,0	1506856,5
инвестициянын 15% өсүшү менен	61,6	158989,6	225,6	1573740,5
инвестициянын 20% өсүшү менен	64,3	165958,3	235,5	1642582,3

Булак: автор тарабынан түзүлгөн

Инвестицияларды мамлекеттик жөнгө салуу экономиканы өнүктүрүүнүн стратегиялык программасын иштеп чыгууда, белгилүү бир чөйрөнү колдоо боюнча чечимдерди кабыл алуу менен ишке ашырылат. Ошол эле учурда өкмөттүн бардык булактардан келген инвестицияны жөнгө салуу мүмкүнчүлүгү жок. Инвестициялар ички жана тышкы булактар аркылуу түзүлөт. Алардын ар бири ар кандай булактардан каржыланат. 2022-жылга карата маалыматтардын негизинде биз инвестицияларды мамлекеттик жөнгө салуу мүмкүнчүлүгүнүн даражасы боюнча топторго бөлдүк (3.2-таблица).

2022-жылы финансылык эмес активдерге инвестициялардын жалпы суммасында мамлекеттин болжол менен 1/3 бөлүгү жөнгө сала алат, б.а. агроөнөр жай секторун өнүктүрүүгө же башка «полюстук» тармактарды өнүктүрүүгө багыттай алат. Акыркы жылдары экономика чындалып, бюджет тез өсүүдө. Мындан тышкары, өкмөт коммерциялык банктарды стимулдаштыруу менен өндүрүштү модернизациялоо үчүн кайра иштетүү жана тамак-аш өнөр жай ишканаларын кредиттөөнүн өсүшүнө көмөк көрсөтө алат.

Агроөнөр жай секторуна инвестицияны артыкчылык менен камсыздоо ички керектөөчүлөр үчүн тамак-аш азыктарынын кеңири ассортименти өндүрүүнү көбөйтүү аркылуу азык-түлүк коопсуздугун камсыздоо концепциясы менен байланышкан. Тармактын ичинде узак мөөнөттүү ишке ашырылган стратегия көбүрөөк киреше жана топтоо фондун алууга мүмкүндүк берет.

3.2-таблица – Инвестициялардын булактары жана мамлекеттик жөнгө салуу мүмкүнчүлүгүнүн даражасы боюнча инвестициялар

	Инвестициялар		Мамлекет тарабынан жөнгө салынышы
	Суммасы, млн. сом	Структура, % менен	
Бардыгы	182474,1	100	
1. Ички булактар	143270,6	78,5	
Анын ичинде эсебинен каржылангандар:			
1.1. Республикалык бюджеттин	20492,9	11,2	ооба
1.2. Жергиликтүү бюджеттин	5506,5	3,0	ооба
1.3. Ишканалардын жана уюмдардын каражаттарынан	75070,9	41,1	жок
1.4. банктардын кредиттери	888,5	0,5	ооба
1.5. Калктын каражаттары жана КР резиденттеринин кайрымдуулук жардамдары	41311,8	22,6	жок
Анын ичинде мамлекет жөнгө салат:	26887,9	14,7	ооба
2. Тышкы булактар	39203,5	21,5	
Анын ичинде эсебинен каржылангандар:			
2.1. чет өлкөлүк кредиттер	20343,4	11,20	ооба
2.2. тике чет өлкөлүк инвестициялар	10081,8	5,5	жок
2.3. чет өлкөлүк гранттар жана гуманитардык жардам	8778,3	4,8	жок
Алардын ичинен мамлекет тарабынан жөнгө салынат	20343,4	11,2	ооба
Мамлекеттик жөнгө салынуучу бардыгы	47231,3	25,9	ооба

Булак: автор тарабынан түзүлгөн

Агроөнөр жай тармагында инвестициялык стратегияны ишке ашыруу аз чыгымдын деңгээлинде сапаттуу товарларды чыгарууну камсыз кылат. Бул Россия

Федерациясынын Сибирь райондоруна жашылча-жемиштерди даярдоого жана сатууга көңүл бурууга мүмкүндүк берет. Мындан тышкары, ал учурдагы рыноктордо сатууну кеңейтүүгө жана жаңы рынокторду багындырууга мүмкүндүк берет.

Агрардык секторго преференцияларды берүү инвестицияларды мамлекеттик жөнгө салуунун рычагдарынын бири болуп саналат (3.1-сүрөт). Кайра иштетүү жана тамак-аш өнөр жай ишканаларынын инвестициялык стратегиясы так убакытка багытталган атайын өлчөнүүчү көрсөткүчтөрдөн турушу керек. Товарлардын сапаттык мүнөздөмөлөрүн жакшыртуу, продукциянын ассортиментин өзгөртүү жана анын функционалдык параметрлерин жакшыртуу.

Инновациялык ишти башкаруудагы экономикалык механизм инвестициялык стратегиянын ажырагыс бөлүгү болуп саналат. Инновацияларга инвестиция салуу экономиканын полюс тармактарында билимди көп талап кылган атаандаштыкка жөндөмдүү товарларды чыгарууга жана аларды эл аралык рынокко жылдырууга мүмкүндүк берет.

Биз инвестициялык активдүүлүктү мамлекеттик жөнгө салууну экономикалык өсүштүн негизги фактору деп эсептейбиз. Айыл чарба өндүрүшү анын өзөгүн түзсө да, агроөнөр жай тармагындагы “полюс” кайра иштетүү жана тамак-аш өнөр жайы болуп саналат деп эсептейбиз. Бул тармакка инвестицияларды мамлекеттик жөнгө салуу атаандаштыкка жөндөмдүү товарлардын көлөмүн жана ассортиментин көбөйтүүнү камсыз кылат жана өлкөнүн экспорттук потенциалын жогорулатат.

Агроөнөр жай секторунда илимий жактан негизделген инвестициялык стратегия айыл чарбасында да, кайра иштетүү жана тамак-аш өнөр жайында да кайра өндүрүштү кеңейтүү үчүн жагымдуу шарттарды түзөт. Бул өлкөнүн экономикалык өсүшүн жана макроэкономикалык көрсөткүчтөрүн камсыз кылууга жардам берет.

3.2-сүрөт. Экономиканын секторлору боюнча инвестициялык багыттарды жөнгө салуу модели Автор тарабынан түзүлгөн.

КОРУТУНДУ

Диссертациялык изилдөөнүн натыйжалары төмөнкү тыянактарды түзүүгө мүмкүндүк берет:

1. Инвестиция жана инвестициялык стратегия концепциясы өз маңызы боюнча экономикалык өсүштүн жана экономикалык өнүгүүнүн факторлору болуп саналат. Илимий жоболор, инвестиция бүтүндөй өлкөнүн, тармактын жана ишканынын экономикасы үчүн пайдалуу жаңы экономикалык, социалдык, экологиялык жана илимий натыйжаларды алуу максатында өндүрүштү модернизациялоого багытталгандыгын көрсөтүп турат. Бул милдеттерди мамлекеттик инвестициялык стратегия ишке ашырат, ал артыкчылыктуу секторлордо каражаттарды эффективдүү пайдалануу каралган.

Айыл чарбасы — агроөнөр жай комплексинин өзөгү. Бирок, экономиканы өнүктүрүүнү азыркы деңгээлинде бул терминди алгылыктуу эмес деп эсептейм, анткени экономикада колдонулган комплекс термини бир бүтүндүктү түзгөн нерселердин, көрүнүштөрдүн жана тармактардын жыйындысын билдирет. Кыргызстанда агроөнөр жай комплексинин 1-сектору дээрлик жок, бирок анын туруктуу өнүгүүдөгү ролу абдан чоң, ал эми 111-сектор продукциянын талаалардан акыркы керектөөчүгө чейин агымын камсыз кылуучу тармактардын жыйындысы, б.а. даярдоо тармагы, кайра иштетүү жана тамак-аш өнөр жайы, соода системалары, соода-логистикалык борборлор ж.б.

Кыргызстандын айыл-чарбасын, кайра иштетүүчү жана тамак-аш өнөр жайын мындан ары агро өнөр жай сектору деп атоого болот.

2. Республиканын айыл чарбасы ишкердиктин кеп сандаган майда дыйкан чарбалары менен түзүлгөн. Алардын саны системалуу түрдө өсүп жатат жана келечекте өзүнүн азыркы жогорку деңгээлинде кала берет. Бул тенденция айыл чарба өндүрүшүн деконцентрациялоого алып келди жана өндүрүштүк потенциалдын төмөндүгү жана экономиканын начардыгы менен мүнөздөлөт, бул механизацияны жана өндүрүштүк процесстерди интенсивдештирүүнүн башка түрлөрүн өнүктүрүүгө терс таасирин тийгизет. Бул инвесторлор үчүн жагымсыздыкка алып келет. Аларды андан ары өнүктүрүү өндүрүштү модернизациялоого инвестицияны талап кылат, бул инвестициялык стратегияны иштеп чыгууда өкмөттүн деңгээлинде чечилет.

Айыл чарбасынын түзүмүндө тамак-аш өндүрүшү 90%дан ашыгын түзөт. Агрозык-түлүктүн көп түрлөрү тез бузулуучу жана ташуу кыйын. Алардын массалык өндүрүш мезгилинде өндүрүүчүлөр сатууда кыйынчылыктарга дуушар болушат жана ортомчуларга арзан баада сатууга аргасыз болушат. Кайра иштетүү жана тамак-аш өнөр жайынын ишканалары өндүрүлгөн продукциянын аз көлөмүнөн улам көп сандаган дыйкан (фермер) чарбалары менен ишкер байланыштарды түзүүнү каалашпайт. Алар үчүн ортомчулар – айыл чарба продукциясын сатып

алуучулар менен мамиле түзүү пайдалуу, бул даяр продукциянын кымбатташына жана чарбанын кирешесинин жоголушуна алып келет. Мындан тышкары кайра иштетүүчү жана тамак-аш өнөр жайынын ишканалары физикалык жана моралдык эскириши жогору болгон жабдуулар менен иштешет жана жүгүртүү каражаттары жана инвестициялык каражаттар менен жетишсиз камсыз болушат.

3. Негизги капиталга инвестициялардын өсүшү эмгектин фонддулук жабдылышын камсыз кылат. Экономикалык илим эмгек өндүрүмдүүлүгү менен анын ортосундагы функционалдык байланышты орноткон. Кыргыз Республикасынын айыл чарба экономикасынын маалыматы боюнча 2008-2022-жж. эмгектин фонддулук жабдылышы менен эмгек өндүрүмдүүлүгүнүн ортосундагы байланыш аныкталды. Корреляция коэффициенти 0,77 болуп, алардын тыгыз байланышын көрсөтөт.

Жалпысынан экономикага инвестициялоо ИДПнын өсүшү менен шартталат. Ушуга байланыштуу биз ошол эле жылдары экономикада иштеген бир кызматкерге инвестициянын деңгээлине жараша жан башына ИДПнын деңгээлинин өзгөрүшүн эсептеп чыктык. Бул жерде корреляция коэффициенти 82%.

«Айыл чарбасын каржылоо» программасынын алкагында айыл чарба өндүрүшүн мамлекеттик колдоо, техниканы лизингге берүү, сорттуу үрөндөрдү сатып алууга субсидиялар жана башкалар республиканын экономикасынын чыңдалышына жараша өсөт. Айыл чарба продукциясын өндүрүүнү көбөйтүү калкты азык-түлүк менен камсыз кылууда оң табигый өсүш менен мамлекеттин артыкчылыктуу милдети болуп саналат. Ошондуктан айыл чарба тармагына инвестицияны көбөйтүү боюнча биздин сунушубуз тармактын начар иштеп жатканынан эмес, айыл чарба өндүрүшүнүн объективдүү шарттарынан келип чыгууда. Демек, экономиканын приоритеттүү тармагы катары айыл чарбасынын пайдасына инвестицияларды жөнгө салуу зарылчылыгы келип чыгат.

4. Агрардык секторго инвестицияны көбөйтүү зарылчылыгы объективдүү шарттар менен ырасталат жана ал айыл чарба продукциясын өндүрүүнүн өсүшүнө алып келет. Айыл чарба азык-түлүк товарларына суроо-талаптын ийкемсиздиги, алардын сунушунун көбөйүшү баанын төмөндөшүнө алып келет. Ошондуктан инвестициялык стратегияны иштеп чыгууда мамлекет кайра иштетүү жана тамак-аш өнөр жай ишканаларынын техникалык жана технологиялык потенциалын чыңдоо боюнча чараларды көрүп, аны ишке ашырууга түздөн-түз катышууга тийиш. Мындан тышкары заманбап стандарттарга жооп берген продукцияны чыгарууга мүмкүндүк берет. Аларды өнүктүрүү айыл чарбасын өнүктүрүүгө мультипликативдик эффект берип, айыл чарба продукциясын экспорттоону кеңейтүү мүмкүнчүлүгүн берет.

5. Инвестициялык ресурстарды артыкчылыктуу тармактардын ортосунда мамлекеттик натыйжалуу бөлүштүрүү материалдык-техникалык базаны модернизациялоону караган рационалдуу тармактык структураны түзөт, бул эмгек өндүрүмдүүлүгүн жогорулатуу, агроөнөр жай комплексин чыңдоо жана андан ары

өнүктүрүү үчүн шарттарды түзөт. Бул ИДПнын өсүшүнө, жаңы жумуш орундарынын түзүлүшүнө, жумушсуздуктун кыскарышына, калктын жашоо деңгээлинин жогорулашына алып келет. Мамлекеттик инвестициялык стратегиянын сунушталган негизги багыттары ички жана тышкы инвестициялык ресурстардын көбөйүшүнө алып келет.

Бүтүндөй агроөнөр жай секторун, анын курамына кирген айыл чарбасын жана кайра иштетүү жана тамак-аш өнөр жайын туруктуу өнүктүрүү үчүн мамлекеттик инвестициялык стратегияны иштеп чыгууну жана ишке ашырууну сунуштайбыз. Бул жерде айыл чарбасындагы экономикалык өсүштүн көрсөткүчү кайра иштетүү жана тамак-аш өнөр жайынын ата мекендик ишканаларына сатылуучу продукциянын рыногун кеңейтүү экендигин эске алуу керек. Агроөнөр жай тармагында алар «полюстук» тармак болуп саналат. Иштелип чыккан инвестициялык стратегияга ылайык алардын ишин инновациялык модернизациялоо айыл чарбасын өнүктүрүү үчүн мультипликативдик эффект берет жана айыл чарба продукциясын жана сырьесун сатып алуунун көлөмүн көбөйтүүгө, экспорттук потенциалды чыңдоого жана азык-түлүктү импорттук берүүлөрдү кыскартууга мүмкүнчүлүк түзөт.

6. Экономикалык сектор боюнча инвестициялык багыттарды жөнгө салуунун сунушталып жаткан модели айыл чарба продукциясын өндүрүүнүн жана сатуунун көлөмүн көбөйтүүгө жардам берет, ошого жараша тармактын финансылык абалын, ошондой эле кайра иштетүү жана тамак-аш өнөр жайларында иштеп жаткан жана жаңы ишканалардын материалдык-техникалык базасын чыңдайт. Ал акыркы продукциянын санын жана сапатын жогорулатууну камсыз кылуу максатында агроөнөр жай секторунун натыйжалуулугун жогорулатууга, айыл чарбасын, кайра иштетүүчү жана тамак-аш өнөр жайын тең салмактуу туруктуу өнүктүрүүгө жардам берет.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Экономикалык өсүштү жана агроөнөр жай секторунун экономикалык өнүгүүсүн камсыз кылган инвестициялык стратегияны ийгиликтүү ишке ашыруу үчүн төмөнкүлөр зарыл:

1. Кыргыз Республикасындагы инвестициялардын көлөмү экономиканы структуралык-техникалык жактан кайра куруу үчүн зарыл болгон керектөөлөрдү канааттандырбайт. Ошондуктан, инвестициялык стратегияны иштеп чыгуу жана аны агроөнөр жай тармагында ийгиликтүү ишке ашыруу билимди көп талап кылган өндүрүштү өнүктүрүүгө, экспорттук потенциалдын өсүшүн камсыз кылууга жана алардын өнүгүүсүн тездетүүгө, жумушсуздукту кыскартууга, инвестициянын агымына көмөктөшүүгө, жаңы жумуш орундарын түзүү жана өндүрүштү жана башкарууну уюштуруунун инновациялык формаларын өздөштүрүү керек.

2. Агроөнөр жай секторун мамлекеттик колдоонун жана жөнгө салуунун гаранты катары инвестициялык стратегия инвестициялык процесстерди

сарамжалдуу пайдаланууга алып келет. Бул маселелерди чечүү үчүн жаңы технологияларга жана техникаларга өтө муктаж болгон артыкчылыктуу багыттарды аныктоо, көп функциялуу айыл чарбасын өнүктүрүү боюнча инвестициялык долбоорлорго мамлекеттин катышуусун аныктоо пландаштырылууда, алар жеке инвесторлор жана бизнес үчүн рентабелдүү эмес анткени өзүн актоо мөөнөтү жана жогорку тобокелдиктердин ыктымалдыгы бар. Биздин республика үчүн өнөр жайдагы инновациянын жана техникалык жактан жабдылышынын деңгээли өтө төмөн, айыл чарбасын сорттуу үрөндөр жана асыл тукум жаш малдар менен камсыз кылуу дагы жакшыртууну талап кылат, болгон агроөнөр жай тармагына инвестицияларды рационалдуу пайдалануу абдан маанилүү.

3. Айыл чарба тармагында жогорку көрсөткүчтөргө жетишүү үчүн инвестициянын көлөмүн көбөйтүү керек. Бул жобо илим жана биздин изилдөөлөр менен далилденген. Айыл чарбасына инвестициянын 10%га көбөйүшү эмгек өндүрүмдүүлүгүн 18%га өсүшүнө алып келет. Экономикада иштеген бир адамга инвестициянын 10%га өсүшү калктын жан башына ИДПнын 41%га өсүшүнө алып келет. Экономиканын жана агроөнөр жай комплексинин масштабында инвестициялык процессти жөнгө салуу айыл чарбасынын өндүрүштүк-социалдык инфраструктурасын өнүктүрүүгө жана кайра иштетүү жана тамак-аш өнөр жай ишканаларынын өндүрүшүн модернизациялоого инвестициялардын артыкчылыктуу позициясын көрсөтөт. Модернизациялоо стадиясында инвестициялык ишмердүүлүктү өркүндөтүү боюнча сунушталган негизги багыттар бизнес практикасында колдонулушу мүмкүн.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ

1. Адылбекова Н.О. Агрардык сектордогу инвестициялык иш аракеттер жана анын келечеги [Текст] / Н.О. Адылбекова // Вестник КНАУ. – Бишкек,, 2017. - № 4 (45). С.111-114; То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=30525384>

2. Жумабаев Ж.Ж., Адылбекова Н.О. Концепция формирования инвестиционной стратегии [Текст] / Ж.Ж. Жумабаев, Н.О. Адылбекова // Вестник КНАУ. -Бишкек, 2018. - № 2 (47). С.15-19; То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=34908181>

3. Адылбекова Н.О. Агропромышленный сектор Кыргызстана: состояние и перспективы [Текст] / Н.О. Адылбекова // Политэкономические проблемы развития современных агроэкономеских ичсистем сборник научных статей 4-й Международной научно-практической конференции. Под общей редакцией Фалькович Е.Б., Мамистовой Е.А. ВГАУ., 2019. С. 329-331; То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41108380>

4. Адылбекова Н.О. Многофункциональность развития сельского хозяйства [Текст] / Н.О. Адылбекова Н.О., Г.О. Оганова // Вестник КНАУ. – Б., 2021. - № 2 (56). С.464-468; То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<https://vestnik.knau.kg/index.php/2021/2-56-134-st>

5. Адылбекова Н.О. Проблемы развития кооперации в аграрном секторе Кыргызской Республики [Текст] / Д.Н. Кожомкулова Д.Н., А.К. Кожомкулова, Н.О. Адылбекова, А.А.Шергазиева // Вестник КНАУ. – Б., 2021. - № 2 (56). С.566-570; То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа:<https://vestnik.knau.kg/index.php/2021/2-56-134-st>

6. Адылбекова Н.О. Ресурсный потенциал устойчивого развития сельского хозяйства Кыргызской Республики [Текст] / Н.Р. Парпиева, Н.К. Матикеева, Ж.А.Шералиева, Н.О. Адылбекова, О.У. Аматава // Международная конференция «Научно-технологическое развитие АПК в целях устойчивого развития, E3S WEB OF CONFERENCES Том 380. 2023 EDP Sciences (SCOPUS). То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202338001022>

7. Адылбекова Н.О. Инвестиционная стратегия в повышении конкурентоспособности агропромышленного сектора экономики [Текст] / Н.О. Адылбекова // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана Бишкек, 2023. - № 4. С.149-153; То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=54791098>

8. Адылбекова Н.О. Развитие сельскохозяйственной кооперации как основа цифровизации аграрного сектора Кыргызской Республики [Текст] / Д.Н. Кожомкулова, Г.О. Оганова, Н.О. Адылбекова, Т.Б.Ашымбаева, А.А. Шергазиева // Книга: Цифровое сельское хозяйство в интересах продовольственной безопасности устойчивого развития агропромышленного комплекса. 2023 То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-031-27911-9>

Адылбекова Нурзат Оматовнанын 08.00.05 тармактык экономика адистиги боюнча экономикалык илимдердин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган: «Кыргыз Республикасынын экономикасындагы агроөнөр жай секторунун инвестициялык стратегиясы» темасындагы диссертациянын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: стратегия, инвестициялар, агроөнөр жай сектору, инвестициялык стратегия, мамлекеттик жөнгө салуу, мамлекеттик колдоо механизми, кредиттик мекемелердин катышуусу.

Изилдөө объектиси: айыл чарба, кайра иштетүү жана тамак-аш өнөр жайынан турган агроөнөр жай сектору.

Изилдөө предмети: инвестициялык стратегиянын мамлекеттик механизми жана агроөнөр жай секторун өнүктүрүүнүн негизги багыттары.

Изилдөөнүн максаты: инвестициялык камсыздоону илимий-теориялык жактан негиздөө жана агроөнөр жай секторуна инвестициялоо боюнча практикалык чаралардын системасын иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн ыкмалары: статистика-экономикалык, экономика-математикалык, салыштыруу, жалпылоо, моделдөө, болжолдоо.

Илимий жаңылыгы: илимий-методикалык жоболорду жалпылоо жана тармактардын артыкчылыгын эске алуу менен инвестицияларды мамлекеттик жөнгө салуу боюнча практикалык чараларды иштеп чыгууну негиздөө, агроөнөр жай секторун инвестициялоонун экономикалык механизмдин өркүндөтүү.

Алынган жыйынтыктар: инвестициялык камсыздоо менен бирге айыл чарба, кайра иштетүү жана тамак-аш өнөр жайынын өз ара байланышкан эки тармагын өнүктүрүү боюнча комплекстүү изилдөө. Келечекке инвестициялык стратегиянын багыттары аныкталды, агроөнөр жай секторун инвестициялоонун стратегиясы жана модели иштелип чыкты.

Колдонуу даражасы: изилдөөнүн жыйынтыктарынын практикалык мааниси КР суу ресурстары, айыл чарба жана кайра иштетүү өнөр жай министрлигинин киргизүү актысы менен тастыкталды.

Колдонуу чөйрөсү: изилдөөнүн натыйжалары жана тыянактары башкаруу органдары тарабынан агроөнөр жай секторун өнүктүрүүнүн инвестициялык стратегиясын иштеп чыгууда колдонулушу мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

диссертации Адылбековой Нурзат Оматовны на тему: «Инвестиционная стратегия в агропромышленном секторе экономики Кыргызской Республики» на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.05 – отраслевая экономика

Ключевые слова: стратегия, инвестиции, агропромышленный сектор, инвестиционная стратегия, государственное регулирование, механизм государственной поддержки, участие кредитных организаций.

Объект исследования: агропромышленный сектор, состоящий из сельского хозяйства, перерабатывающей и пищевой промышленности.

Предмет исследования: государственный механизм инвестиционной стратегии и основные направления развития агропромышленного сектора.

Цель исследования: научно-теоретическое обоснование обеспечения инвестициями и выработка системы практических мер по инвестированию агропромышленного сектора.

Методы исследования: статистико-экономические, экономико-математические, сравнения, обобщения, моделирования, прогнозирования.

Научная новизна: обобщение научно-методических положений и обоснование разработки практических мер по государственному регулированию инвестиции с учетом приоритетности отраслей, совершенствованию экономического механизма инвестирования агропромышленного сектора.

Полученные результаты: комплексное исследование развитие двух взаимосвязанных отраслей: сельского хозяйства, перерабатывающей и пищевой промышленности в контексте с инвестиционной обеспеченностью. Определены

направления инвестиционной стратегии на перспективу, разработаны стратегии и модель инвестирования агропромышленного сектора.

Степень использования: практическая значимость результатов исследования подтверждена актом внедрения Министерства водных ресурсов, сельского хозяйства и перерабатывающей промышленности КР.

Область применения: полученные результаты и выводы исследования могут быть использованы органами управления при разработке инвестиционной стратегии развития агропромышленного сектора.

RESUME

Adylbekova Nurzat Omatovna's dissertation on the topic: "Investment strategy in the agro-industrial sector of the economy of the Kyrgyz Republic" for the degree of candidate of economic sciences in the specialty 08.00.05 - sectoral economics

Keywords: strategy, investments, agro-industrial sector, investment strategy, government regulation, mechanism of government support, participation of credit institutions.

Research object: agro-industrial sector, consisting of agriculture, processing and food industries.

Research subject: government mechanism of investment strategy and main directions of development of the agro-industrial sector.

Research objective: scientific and theoretical substantiation of investment provision and development of a system of practical measures for investing in the agro-industrial sector.

Research methods: statistical and economic, economic and mathematical, comparisons, generalizations, modeling, forecasting.

Scientific novelty: generalization of scientific and methodological provisions and justification of the development of practical measures for state regulation of investment taking into account the priority of industries, improvement of the economic mechanism of investment in the agro-industrial sector.

Results obtained: a comprehensive study of the development of two interrelated industries: agriculture, processing and food industries in the context of investment security. The directions of the investment strategy for the future have been determined, strategies and a model for investing in the agro-industrial sector have been developed.

Degree of use: the practical significance of the research results is confirmed by the act of implementation of the Ministry of Water Resources, Agriculture and Processing Industry of the Kyrgyz Republic.

Scope: the obtained results and conclusions of the study can be used by governing bodies in developing an investment strategy for the development of the agro-industrial sector.